

УДК 343.211

*К. М. Глуховея**здобувач Науково-дослідного інституту публічного права***ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ ІНТЕРЕСУ В ПАМ'ЯТКАХ ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА (ДО ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ)**

Постановка проблеми. У Конституції України поряд із правами та свободами людини і громадянина майже двадцять разів вживається поняття «інтерес» як по відношенню до окремої людини, так й до різних суспільних утворень. При чому, гарантії захисту публічного інтересу явно преважують над приватним. Звичайно, це не могло не відобразитися в КК України як крайньому засобу захисту людини, суспільства держави та людства від найнебезпечніших проявів протиправної поведінки. Кримінальний закон майже сто разів у зовсім діаметрально протилежних значенням вживає поняття «інтерес» – від об'єкта злочинного посягання до мотиву особи, яка вчиняє злочин.

Звичайно, таке безсистемне вживання поняття «інтерес» в КК України призводить до труднощів як у тлумаченні певної кримінально-правової норми, що його містить, так і її застосуванні на практиці.

Стан дослідження. Теоретичним і практичним підґрунтям дослідження зазначених проблем стали роботи відомих вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі теорії права, кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, зокрема Ю.В. Бауліна, О.М. Бандурки, Р.В. Верещи, В.К. Грищука, В.В. Голіни, О.М. Джужі, Т.А. Денисової, В.П. Ємельянова, О.О. Книженко, О.Г. Колба, І.М. Копотуна, О.М. Костенка, О.М. Литвинова, О.М. Литвака, М.І. Мельника, П.П. Михайленка, С.С. Мірошніченка, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, М.І. Панова, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.П. Тихого, П.Л. Фріса, В.В. Шаблістого, Н.М. Ярмиш, О.Н. Ярмиша, С.С. Яценка та ін.

Відзначаючи безперечну значущість раніше проведених досліджень, разом із тим, представляється, що вони не вичерпують кола питань, що вимагають свого вирішення. Це стосується і кримінально-правової дефініції «інтерес», його співвідношення із правами та свободами людини і громадянина, його історико-правового розвитку.

Мета статті полягає в дослідженні історико-правового розвитку поняття інтересу в пам'ятках вітчизняного кримінального законодавства (до початку ХХ століття).

Виклад основного змісту. У будь-якій справі складно зробити крок вперед, розвиватись, не спираючись на певний набутий досвід. Саме досвід нагадує нам про зроблені помилки або ж навпаки – демонструє успішну модель поведінки,

відтворивши яку (можливо, з певними змінами) можна вийти на якісно новий рівень.

Україна має велику історію, яка не обмежується періодом незалежності та нараховує сотні років. В різні часи території нашої Батьківщини входили до складу інших, як правило, сусідніх держав. Через це на наших землях поширювали свою дію не тільки вітчизняні, але і іноземні нормативно-правові акти. Дослідження деяких з цих документів (переважно в галузі кримінального законодавства, хоча і не виключно, тому що поділ права на галузі відбувався не на всіх етапах розвитку нашої країни) дозволить не тільки встановити момент появи поняття «інтерес» у законодавстві, яке в певні історичні періоди діяло на території України, але і зможе допомогти краще зрозуміти юридичну сутність даної категорії, проаналізувати діюче законодавство на фоні історичних пам'яток та віднайти недоліки у ньому та шляхи їх виправлення, або ж навпаки – підкреслить переваги чинного законодавства та зацентрує увагу на помилках минулого, які не можна повторювати в майбутньому.

Як слушно вказує Д.А. Шигаль, історико-правовий порівняльний метод являється багатостороннім пізнавальним процесом, що діє в комплексі з іншими методами та сучасним логічним апаратом. Поняття історико-правового порівняльного методу ширше, глибше та специфічніше, ніж просте порівняння. Незважаючи на те, що порівняння як логічний прийом обумовлює об'єктивну природу компаративних досліджень, в епістемологічному контексті функції історико-правового порівняльного методу не можна звести лише до встановлення моментів схожості та різниць у явищах. Історико-правовий порівняльний метод націлений не лише на конкретне дослідження своєрідності історико-правового матеріалу, але й на створення синтетичних історичних узагальнень [1, с. 1186].

Отже, наукові пошуки історії розвитку використання поняття інтересу в пам'ятках вітчизняного кримінального законодавства є не тільки доречними, але і необхідними.

Одним з перших нормативно-правових актів, в якому було згадано термін «інтерес» був «Звід законів кримінальних» 1832 р. (далі – Звід 1832 р.), що складався з двох книг. Перша книга мала назву «Про злочини та покарання взагалі» та поділялася на одинадцять розділів

(«Про сутність злочинів і різних видів страт та покарань», «Про злочини проти віри», «Про державні злочини по першим двом пунктам», «Про злочини проти уряду», «Про злочини чиновників по службі», «Про злочини проти безпеки життя та проти суспільного стану осіб», «Про злочини проти уставів про повинності, уставів казенного управління та благоустрою», «Про покарання за злочини проти прав сімейного стану», «Про покарання за незаконне задоволення тілесних пристрастей», «Про покарання за злочини проти майнових прав» та «Про покарання за брехливі вчинки»), а друга – «Про судочинство по злочинах» та поділялася на сім розділів («Про кримінальне судочинство взагалі», «Про попереднє слідство», «Про формальне слідство», «Про судочинство кримінальних справ у першому ступені суду», «Про ревізію кримінальних справ у другому ступені суду», «Про виконання вироків по кримінальним справам», «Про особливі види судочинства по кримінальним справам»).

Таким чином, даний законодавчий акт поєднував у собі норми матеріального та процесуального права. Дослідивши обидві книги нами було виявлено єдину згадку терміну «інтерес». Відтак, у ст. 1136 глави IV «Про ревізії кримінальних справ у Правлячому Сенаті» розділу п'ятого книги другої закріплювалось: «У кримінальних справах, пов'язаних з казенним інтересом, тобто з викраденням, збитком чи втратою казни, Правлячий Сенат вимагає на загальній підставі висновку від Міністрів за приналежністю (а); у кримінальних справах удільного відомства вимагає висновку від Міністра Імператорського Двору (б); у справах же про кровозміщення погоджується попередньо зі Святійшим Синодом (в) [2, с. 337].

Таким чином, саме в другій книзі (прообраз кримінального процесуального кодексу) Зводу 1832 р. вперше було вжито термін «інтерес». Зауважимо, що цей інтерес відносився до казенного (тобто державного). Не можна стверджувати, що законодавець визначив його як викрадення, збиток чи втрату казни. Скоріше, доцільно вести мову про те, що діяння, пов'язані з викраденням, збитком чи втратою казни заподіювали шкоду цьому самому державному (казенному) інтересу, проте визначення останнього терміну в даній нормі, як і в самому Зводі 1832 р., відсутнє.

З наведеного можна зробити висновок, що зміст «казенного інтересу» хоча і не розкривався в Зводі 1832 р., однак неухильно асоціювався із викраденням, завданням збитку чи втратою державної казни. Сам же Звід 1832 р. ставив під охорону виключно державний інтерес.

Всього лише через 13 років поняття «інтерес» з'явилося в нормах матеріального права. Так, у 1845 р. в Російській імперії набрало чинності «Уложення про покарання кримінальні та виправ-

ні» (далі – Уложення 1845 р.) – доволі змістовний законодавчий акт, що складався з 2224 статей.

Як зауважує А.О. Пухов, саме Уложення 1845 р. стало першим формально відокремленим кодифікованим актом кримінального законодавства в Російській імперії [3, с. 281]. Більше того, цей документ був першим в історії даної держави кодексом кримінального права, який складався з загальної та особливої частин, які поділялися на розділи, глави і статті [4, с. 93-98].

Отже, названий законодавчий акт задав вектор розвитку вітчизняного кримінального законодавства та став прообразом сучасного КК.

Розділ VIII «Про злочини і проступки проти суспільного благоустрою і благочиння» складався з наступних глав:

1. Про злочини і проступки проти постанов, що огорожують народне здоров'я (ст. ст. 1007-1113);
2. Про порушення постанов для забезпечення народного продовольства (ст. ст. 1114-1145);
3. Про порушення громадського спокою, порядку та постанов, що їх огорожують (ст. ст. 1146-1280);
4. Про злочини проти громадської моралі та постанов, що її огорожують (ст. ст. 1281-1305);
5. Про порушення постанов про цензуру (ст. ст. 1306-1318);
6. Про порушення постанов про виховання юнацтва (ст. ст. 1319-1322);
7. Про порушення правил благоустрою та господарства у містах та поселеннях (ст. ст. 1323-1338);
8. Про порушення правил будівельного статуту (ст. ст. 1339-1371);
9. Про порушення правил безпеки від пожеж (ст. ст. 1372-1416);
10. Про порушення правил, встановлених для збереження шляхів сполучення (ст. ст. 1417-1523);
11. Про порушення поштових статутів (ст. ст. 1524-1566);
12. Про порушення постанов про кредит (ст. ст. 1567-1588);
13. Про порушення торговельних статутів (ст. ст. 1589-1779);
14. Про порушення статутів фабричної, заводської та ремісничої промисловості (ст. ст. 1780-1851).

Поняття «інтерес» зустрічається лише у відділенні VII «Про порушення обов'язків Маклерами, Біржовими Маклерами, Гоф-Маклерами, Біржовими Нотаріусами, Корабельними маклерами, Біржовими Аукціоністами та Диспашерами» глави XIII даного розділу. Ст. 1757 встановлювала: «Гоф-Маклери за упушення, зазначені у попередніх 1747-1756 статтях піддаються: стягненням, у цих статтях вказаних і на тих же засадах.

Крім того, за недоведення керівництву про будь-який незвичний для їх посади випадок, з якого можна передбачити утрату казенного інтересу, або про слухи, що розповсюдилися на Бір-

жі та шкідливі для торгівлі, або ж про відомості, які їм надійшли, що займає маклерську посаду особа, яка не має на то права, вони у перший раз піддаються грошовому стягненню від десяти до тринадцяти рублів; а у другий, окрім цього стягнення, і відстороненню від посади» [5, с. 686].

Отже, вказаний нормативно-правовий акт також ставив під охорону інтереси держави. Значимо, що у дореволюційній Росії маклером визнавався професійний посередник в укладанні торгівельних та біржових угод [6].

Гоф-маклер (або гофмаклер в сучасному правописі) – це придворний чиновник, який у дореволюційній Росії спостерігав за біржовими маклерами під час продажу казенних товарів [7].

Зрозуміло, що інші категорії осіб також пов'язані з роботою на біржі. Думається, враховуючи обмежений обсяг нашого дослідження, розкривати їх зміст не є доцільним.

Впливає, дані особи своїми діями могли завдати збитки державі або ж не отримати можливий прибуток. Крім того, нагадаємо, що у Зводі 1832 року категорія «казенний інтерес» вживалася поряд з діями, пов'язані з викраденням, збитком чи втратою казни. На підставі цього можна стверджувати, що під завданням шкоди казенному інтересу в Уложенні 1845 р. малися на увазі збитки державній казні.

Наприкінці XIX ст. в Австро-Угорщині було видано «Угорське кримінальне уложення про злочини і проступки» 1879 р. (далі – Угорське уложення). Даний документ поширював свою дію на землі Угорського королівства, яке разом з Австрійською імперією складало єдину федеративну державу. До складу першого федеративного утворення входила частина українських земель, а отже, вказаний нормативно-правовий акт доцільно розглянути в рамках нашого дослідження.

В указаному законодавчому акті зустрічається схожа за значенням з терміном «інтерес» категорія «вигода». Відтак, у § 350 розділу XXVI «Грабіж та вимагання» вказано, що той, хто з метою отримати собі чи іншій особі незаконну майнову вигоду, силою або погрозами змушує іншу особу вчинити діяння, утриматися від його вчинення або відкласти його вчинення на певний строк, той, якщо його діяння не підлягає більш тяжкому покаранню, здійснює проступок вимагання та карається тюремним ув'язненням на строк до трьох років [8, с. 438-439].

Згадана норма містила згадку про незаконну вигоду суб'єкта злочину або іншої особи, на користь якої вчиняв свій злочин.

Зауважимо, що в Угорському уложенні всі протиправні діяння поділялися на злочини та проступки. Проступки несли меншу суспільну небезпеку, а отже, за їх вчинення були передбачені менш суворі покарання: ув'язнення у держав-

ній в'язниці на строк до трьох років, ув'язнення у в'язниці або грошовий штраф. За злочини ж до особи могли бути застосовані наступні санкції: смертна кара, ув'язнення у цухтгаузі, ув'язнення у державній в'язниці на строк не менше п'яти років, ув'язнення у виправному будинку та штраф (в якості додаткового покарання) [8, с. 406].

З наведеного можна зробити висновок, що передбачене § 350 Угорського уложення діяння відносилось до проступків.

§ 351 був тісно пов'язаний з попереднім, адже встановлював те ж саме покарання за вимагання у вигляді погрози суб'єктом злочину потерпілому оприлюднити у друкованому виданні наклепу чи образливих тверджень з метою задовольнити собі або іншій особі майнової вигоди [8, с. 438].

Зазначене діяння фактично було шантажем та відносилось до проступків. Як і попередня норма, вказаний артикул розкривав приватну вигоду злочинця.

Безпосередньо ж термін «інтерес» зустрічається лише у § 456 розділу XLI «Злочини та проступки проти збройної сили», в якому встановлюється:

«Державною в'язницею до п'яти років та грошовим штрафом до чотирьох тисяч гульденів карається той, хто опублікує шляхом друку відомості про дислокацію, рух, чисельність та операції військової сили австро-угорської монархії, про стан фортець та укріплень, про кількість зброї, військового матеріалу та предметів екіпіровки, про збереження, кількість, якість та транспортування життєвих припасів, якщо надійшла заборона розголошення таких відомостей або з самого змісту відомостей або з інших обставин впливало, що повідомленням подібних відомостей порушується державний інтерес. Виключаються такі повідомлення, які містять у собі відомості, що були оприлюднені самими урядами» [8, с. 440].

Не дивлячись на наявність в цьому артикулі категорії «інтерес», її зміст прямо не розкривався, що, безперечно було суттєвим недоліком, через який суди могли виносити суб'єктивні рішення.

У § 471 розділу XLII «Злочини і проступки по службі та зловживання званням адвоката» було зазначено, що публічний чиновник, для того, щоб незаконно доставити іншому вигоду або завдати збитків, або яку-небудь шкоду, порушить своїми діями або розпорядженнями обов'язок служби, здійснює проступок зловживання владою та карається тюремним ув'язненням на строк до п'яти років [8, с. 443].

На нашу думку, враховуючи особу цього спеціального суб'єкта злочину, більш доцільно було віднести наведене діяння до злочинів, а не проступків. При цьому зазначимо, що в даному нормативно-правовому акті не було розкрито зміст поняття «вигода».

Отже, в Угорському уложенні поняття «інтерес» не є поширеним. В даному документі міститься єдина згадка цього поняття, а сам інтерес відноситься до державного. В той же час в тексті закону досить розповсюдженим є слово «вигода». Сама ж вигода відносилася до злочинної та була близькою за своїм змістом до мотиву.

В другій половині XIX ст. – на початку XX ст. у Російській імперії була проведена ціла низка реформ. Розвиток соціально-економічних відносин в країні поставив питання про необхідність удосконалення кримінального законодавства. У зв'язку з цим у 1903 році було прийнято наступне кодифіковане джерело кримінального права, історичне значення якого важко переоцінити і сьогодні. Йдеться про Кримінальне Уложення, затверджене 22.03.1903 р. (далі – Уложення 1903 р.). І хоча цей нормативно-правовий документ у повному обсязі так і не набрав чинності, не дивлячись на високий рівень законодавчої техніки, він мав суттєвий вплив як на подальший розвиток законодавства, так і на формування кримінально-правової доктрини [9, с. 329].

Даний законодавчий акт містив ряд інноваційних положень в частині видів та ступенів покарань. Проста людина все більше розглядається в цьому документі не як безправна істота, а як індивід. Втім, слід також звернути увагу на тому, що Уложення 1903 р. було прийнято зі значним запізненням, адже кріпацтво було скасовано ще у 1861 році, тобто потреби суспільства в кримінально-правовій сфері були задоволені лише через 42 роки після даної події.

На актуальності прийняття Уложення 1903 р. наголошують і В.Б. Романовська та С.Л. Рогов, які зазначають, що основним джерелом кримінального права на момент прийняття Уложення 1903 р. було Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року. Характерно, що останнє не можна назвати дійсно цілим та єдиним законодавчим актом, а було скоріше збірником законодавчих актів останніх двох років. Ця обставина, безперечно, породжувала повну невідповідність принципів між різними розділами Уложення 1845 р., різницю в самому погляді на поняття злочину і на істотні умови караності діяння [10, с. 183].

Отже, ціла низка причин (від недосконалості попереднього Уложення до ряду реформ в державі) сприяла виданню нового кодифікованого акта. На відміну від Уложення 1845 р., в новому документі широко вживався термін «інтерес». Вперше ця категорія згадується у главі XXIX «Про розголошення таємниці». Відповідно до ст. 544 Уложення 1903 р., особа, яка перебуває на службі в кредитній установі, акціонерному товаристві чи банкірському закладі, винна в умисному розголошенні відомостей, що завідомо становлять тайну цих установ, товариств чи закладів і не підляга-

ють розголошенню, карається: арештом чи грошовою пенею не більше п'ятисот рублів.

Якщо таке розголошення вчинено з метою зашкодити кредиту означених установ, товариств чи закладів або кредиту приватних осіб, які довірили їм своє майно або майновий інтерес; або отримати собі майнову вигоду, то винний карається: тюремним ув'язненням на строк не більше шести місяців [11, с. 267-268].

З названого стає не зовсім зрозумілим співвідношення термінів «інтерес» та «вигода». Законодавець не розкриває їх зміст, однак, судячи з конструкції диспозиції цієї норми, дані категорії або вживаються в якості синонімів (тобто словосполучення «отримати собі майнову вигоду» вживається в контексті «задовольнити власний майновий інтерес»), або ж, все ж таки, в якості хоча і близьких за значенням, однак дещо різних понять.

Така відсутність законодавчого тлумачення поняття «інтерес» є суттєвим недоліком, адже в більш ранніх нормативно-правових актах Російської імперії (звісно в контексті кримінального законодавства), як було встановлено нами вище, категорія «інтерес» хоча і не розкривалася повністю, однак хоча б вживалася поряд з діями, пов'язаними з викраденням, збитком чи втратою казни, асоціювалася з ними, а кримінально-правова норма захищала інтереси держави.

Не дивлячись на неврегульованість на законодавчому рівні визначення категорії «інтерес», запропонована норма стала в певній мірі революційною, тому що вперше в історії вітчизняного кримінального законодавства було поставлено під захист не казенний (або державний) інтерес, а приватний. Цей факт в черговий раз свідчить про перегляд законодавцем прав та свобод, сутності і ролі в державі особи-індивіда.

Згідно ст. 577 глави XXXI «Про неповідомлення про знахідку, привласненні чужого майна та зловживанні довірою», той, хто зобов'язаний відповідно до довіреності чи іншого законного повноваження піклуватися про чужі майно чи майновий інтерес, винний у використанні свого повноваження завідомо у шкоду довіреним йому майну чи майновому інтересу, якщо від цього зловживання настала шкода, карається:

тюремним ув'язненням на строк не менше трьох місяців [11, с. 284-285].

Вказана норма, як і попередня, захищала приватний інтерес. Основним її недоліком, на нашу думку, є невизначеність верхньої межі покарання. Ст. 20 Уложення 1903 р. встановлювала, що тюремне ув'язнення може тривати від двох тижнів до одного року, однак, по-перше, така верхня межа виглядає занадто м'якою, а, по-друге, більш цікавим, з урахуванням різноманітності злочинів та ступеня їх суспільної небезпеки, було б встановлювати у кожному окремому злочині чітко ви-

значені межі покарання.

У другому та третьому абзацах даної статті було передбачено: «Якщо розмір заподіяної шкоди перевищує п'ятсот рублів або якщо це зловживання вчинено опікуном у шкоду піклувальнику, то винний карається:

ув'язненням у виправному будинку.

Цьому ж останньому покаранню підлягає опікун, винний у привласненні чужого рухомого майна, що перебуває в його опікунському віданні» [11, с. 285].

Покарання у вигляді ув'язнення у виправному будинку на два ступені вважалося суворішим, ніж тюремне ув'язнення (в ієрархії тяжкості покарань між ними розташовувалося ув'язнення у фортеці). Зазначена санкція не встановлювала ні нижньої, ні верхньої межі покарання, що, безперечно, теоретично дозволяло суду приймати вельми суб'єктивні, навіть невинуваті рішення, адже відповідно до ст. 18 Уложення 1903 р. строк ув'язнення у виправному будинку загалом міг складати від одного року та шести місяців до шести років [11, с. 15].

Думається, такий діапазон тривалості покарання виглядає необґрунтованим з огляду на ступінь суспільної небезпеки злочину, що підтверджує думку про необхідність встановлення чітко визначених меж покарання для конкретного злочину.

Абзаци 1 та 2 ст. 578 Уложення 1903 закріплювали: «Службовець або особа, яка перебуває на службі у створених з дозволу уряду благодійній або кредитній установі, товаристві взаємного страхування, товаристві на паях чи акціонерному товаристві, винні в зловживанні своїм службовим становищем завідомо у шкоду довіреному їм по службі майну чи майновому інтересу якщо від цього зловживання заподіяна шкода, карається: ув'язненням у виправному будинку.

Якщо ж, залежно від значення шкоди, заподіяні важливі збитки скарбниці, або стався занепад кредитної установи, чи розорення багатьох осіб, то винний карається: каторгою на строк не більше восьми років» [11, с. 286].

Вказана норма охороняла всі види інтересів: від приватних (якщо, наприклад, установа кредитна) до державних. Заподіяння шкоди останнім вважалося більш тяжким злочином (наряду з іншими обтяжуючими обставинами). Можливо, такий підхід і був обґрунтованим, однак покарання у вигляді каторги в сучасному світі виглядає неприпустимими, особливо враховуючи умови відбування цього покарання на початку ХХ ст., адже таке покарання призводило, як правило, або до каліцтва або до смерті.

Таким чином, Уложення 1903 р. в ст. ст. 544, 577 та 578 містило нову форму інтересів – майновий інтерес, який, як правило, відносився до приватного інтересу особи (хоча і міг охоплювати інші

види: суспільний, державний). До цього законодавець Російської імперії в кримінально-правових законодавчих актах вживав виключно поняття «казенний інтерес». В той же час сутність такого «майнового інтересу» не була розкрита.

Глава XXXIV мала назву «Про банкрутство, лихварство та інші випадки караної недобросовісності по майну». Ст. 612 декларувала:

«Винний у підбурюванні сліпого підписати документи, які завідомо не відповідають волі останнього, під видом таких, що відповідають інтересам даної особи, завдаючи шкоди майну чи майновим інтересам особи, яка підписала цей документ чи іншої людини, карається: ув'язненням у виправному будинку.

Цьому ж покаранню і на цих же підставах підлягає винний у користуванні завідомо таким документом» [11, с. 311].

Таким чином, ст. 612 Уложення 1903 р. також захищала приватні інтереси. Цікавою виглядає ідея використання категорії «інтерес» з терміном «воля». В даному випадку можна констатувати, що ці категорії вживаються як синоніми. Враховуючи особу потерпілого, вважаємо, що визначене покарання було доволі справедливим, хоча в санкції і не було встановлено верхньої та нижньої межі.

Ст. 613 Уложення 1903 р. передбачала:

«Винний у виготовленні бланків з чужим підписом з заповненням тексту документа, завдаючи шкоди майну чи майновим інтересам особі, яка підписала цей бланк, завідомо невідповідачючи дійсній волі особи, яка підписала, карається: ув'язненням у виправному будинку.

Цьому ж покаранню і на цих же підставах підлягає винний в користуванні завідомо таким документом» [11, с. 311].

Склад даного злочину схожий на попередній, так як в обох злочинах інтереси особи страждають внаслідок шахрайських дій суб'єкта злочину. Навіть санкція цих статей є однаковою. Можливо, доцільно було об'єднати ці статті в єдину, що зробило б Уложення більш лаконічним та зручним.

Зустрічається термін «інтерес» і в главі XXXVII «Про злочинні діяння по службі державній та громадській». Відповідно до ст. 636, службовець, винний у вчиненні діяння по службі:

1) не дозволеного йому законом чи покладеними на нього дорученнями, чи хоча і дозволеного, але вчиненого за відсутності законних на те підстав;

2) без дозволу влади, якщо такий дозвіл був необхідний відповідно до закону

за це перевищення влади, якщо воно вчинено умисно, або якщо воно вчинено через необережність і завдало важливої шкоди порядку управління або для державного, суспільного чи приватного інтересу, карається:

арештом [11, с. 324].

Отже, названа норма встановлювала кримінальну відповідальність за перевищення службових повноважень. Відповідно до ст. 21 означеного законодавчого акта арешт призначався на строк від одного дня до шести місяців [11, с. 16]. Знову наголосимо на відсутності чітких меж тривалості даного покарання в санкції ст. 636. Також слід відзначити, що Уложением 1903 р. арешт визнавався одним з найменш суворих видів покарання.

В указаній статті також закріплювалося поняття службовця. Ним визнавалася особа, яка виконувала обов'язки або тимчасові доручення по службі державній чи громадській в якості посадової особи чи поліцейського, чи іншого вартового або службовця, або особи сільського чи міського управління [11, с. 325].

Враховуючи той факт, що держава довірила службовцям певні владні повноваження, відповідальність за їх перевищення має бути доволі суворою. В той же час, законодавець передбачає за даний злочин лише один вид покарання, який не виглядає надто суворим. Думається, більш доцільно було б встановити альтернативні покарання в санкції даної норми, наприклад, тюремне ув'язнення на певний строк.

В абзацах 2-3 даної статті передбачалося:

«Якщо перевищення влади вчинено умисно і через це спричинено важливу шкоду порядку управління або казенному, суспільному чи приватному інтересу, або створено небезпеку заповідання такої шкоди, або якщо винний під час перевищення влади вчиняв насильство над особистістю чи «карану загрозу», чи якщо перевищення влади вчинено з корисливих мотивів, то винний карається: ув'язненням у виправному будинку чи тюрмі.

Якщо ж від перевищення влади, вчиненого з корисливих мотивів, настала важлива шкода порядку управління чи заповідана шкода казенному, суспільному чи приватному інтересу або небезпека такої шкоди, то винний карається: ув'язненням у виправному будинку на строк не нижче трьох років» [11, с. 325].

Наведене дає підстави стверджувати, що склади злочинів, передбачених в абзацах 2 та 3 ст. 636 є близькими, майже однотипними (особливо ч. 2 з п. 2 ч. 1). Діяння службовця, який перевищенням своїх повноважень завдав шкоди казенним, суспільним чи приватним інтересам могли кваліфікуватися за будь-яким з цих абзаців на вибір суду (навіть за ч. 3, адже корисливий мотив також встановлювався судом (подекуди досить суб'єктивно).

Висновки. Встановлено, що перша згадка категорії «інтерес» в кримінальному законодавстві, що діяло на теренах нашої країни, була зафіксована у Зводі 1832 р. Інтерес розглядався в якості «казенного» та вживався поряд з діяннями, пов'язаними з викраденням, збитком чи втратою каз-

ни. Даний документ відносився до процесуального нормативно-правового акта. В матеріальному праві термін «інтерес» вперше зустрічається в Уложенні 1845 р. Під «завданням шкоди казенному інтересу» також малися на увазі діяння, що завдали, або могли завдати збитків державній казни.

Література

1. Шигаль Д.А. Структурно-функціональні рівні історико-правового порівняльного методу. *Форум права*. 2013. № 1. С. 1183–1187.
2. Сводъ законовъ уголовныхъ. СанктПетербургъ: Типографія П Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярія, 1832. 561 с.
3. Пухов А.А. Развитие уголовного законодательства Российской империи, предусматривающего ответственность за деяния, сопряженные с трансмиссией различных болезней животных (XIX в.). *Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С. 281–287.
4. Лемежа Р.І. Відповідальність за злочини, ознакою складу яких є істотна шкода в історії кримінального законодавства. *Європейські перспективи*. 2015. № 2. С. 93–98.
5. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ. СанктПетербургъ: Типографія Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярії, 1845. 916 с.
6. Маклер // Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/makler> (дата звернення 01.07.2018).
7. Гофмаклер // Викисловарь: многоязычный открытый словарь URL: <https://ru.wiktionary.org/wiki/гофмаклер> (дата звернення 01.07.2018).
8. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Д. Гончаренка. Вид. 2-ге, перероб. і доп.: Том 1: З найдавніших часів до початку XX ст. / Уклад. В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 472 с.
9. Орел Ю.В. Історія розвитку кримінального законодавства з питань відповідальності за посягання на нормальну діяльність органів та установ пенітенціарної служби в началі XX століття. *Форум права*. 2014. № 2. С. 328–333.
10. Романовская В.Б., Рогов С.Л. Политические преступления по Уголовному уложению 1903 года. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2007. № 3. С. 183–187.
11. Волковъ Н. Т. Новое Уголовное уложение. М.: Склад изданий П.Т. Волкова в Москве, 1906. 416 с.

Анотація

Глуховець К. М. Історико-правовий розвиток поняття інтересу в пам'ятках вітчизняного кримінального законодавства (до початку XX століття). – Стаття.

У статті досліджено генезу використання поняття інтересу в пам'ятках вітчизняного кримінального законодавства (до початку XX століття). Встановлено, що перша згадка категорії «інтерес» в кримінальному законодавстві, що діяло на теренах нашої країни, була зафіксована у Зводі 1832 р. Інтерес розглядався в якості «казенного» та вживався поряд з діяннями, пов'язаними з викраденням, збитком чи втратою казни. Даний документ відносився до процесуального нормативно-правового акта. В матеріальному праві термін «інтерес» вперше зустрічається в Уложенні 1845 р. Під «завданням шкоди казенному інтересу» також ма-

лися на увазі діяння, що завдали, або могли завдати збитків державній казні.

Ключові слова: злочин, склад злочину, покарання, об'єкт злочину, інтерес, кримінальний закон.

Аннотация

Глуховець К. Н. Историко-правовое развитие понятия интереса в памятниках отечественного уголовного законодательства (до начала XX века). – Статья.

В статье исследованы генеза использование понятия интереса в памятниках отечественного уголовного законодательства (до начала XX века). Установлено, что первое упоминание категории «интерес» в уголовном законодательстве, которое действовало на территории нашей страны, была зафиксирована в Своде 1832. Интерес рассматривался в качестве «казенного» и употреблялся наряду с деяниями, связанными с похищением, ущербом или потерей казны. Данный документ относился к процессуального нормативно-правового акта. В материальном праве термин «интерес» впервые встречается в Уложении 1845 Под «причинением вреда казенном интереса» также имелись в виду деяния,

причинившие или могли нанести ущерб государственной казне.

Ключевые слова: преступление, состав преступления, наказание, объект преступления, интерес, уголовный закон.

Summary

Gluhovets K. M. History and legal understanding of understanding in the memory of the most recent criminal legislation (to the cob of the twentieth century). – Article.

The article has been presented to understand the interest in memory of the criminal criminal legislation (to the cob of the twentieth century). It has been established that the first mystery of the category of interests in criminal legislation has been established, it was based on the terms of our country, the pool is secured at Zvodi 1832. Interest took a look at the fierceness of the “official” and got accustomed to the order of the dianyans, those who were tied to the weekends, and those who would repeat the execution.

Key words: crime, composition of crime, punishment, object of crime, interest, criminal law.